

Pomogáts Béla

Mondatok a szabadságról és a zsarnokságról

Ötven esztendeje, 1956. október 23-án tört ki Budapesten a magyar forradalom, és tizenhárom nappal később, 1956. november 4-én verték le a bevonuló szovjet csapatok. Hadd tegyek ezúttal személyes vallomást: ez a tizenhárom nap életem (a mögöttem levő több mint hetven esztendő) legnagyobb személyes történelmi élménye volt. Élmény és tapasztalat, amely sohasem fakult meg a múltó évtizedek során, és amidőn 1989 tavaszán az ötvenhatos forradalom emléke és öröksége, hasonlóan egy vulkánhoz, amely évtizedes vagy évszázados némaság után váratlanul a tenger felszíne fölé emelkedik, a mélyből a felszínre tört, mintha ifjúságommal találkoztam volna: eltöltött a reménység és a várakozás. Más dolog, hogy ez a reménység bizony megfakult és széttöredezett a mögöttünk lévő több mint másfél évtized közéleti tapasztalatai és csalódásai nyomán.

De hadd beszéljek most mindenekelelt a magam félévszázados emlékeiről. Ötven esztendeje október 23-án napfényes reggel köszöntött Budapestre, mintha a búcsúzó nyár egy kis időre visszatért volna, mielőtt minden az őszi ködbe merül. Lázás volt az ország, Rajk László és társai október 6-ai temetése után kisebb egyetemista csoport tüntetést rendezett a Batthyány-örökmécsesnél. Hétvégi reggeleken hosszú sorokban álltunk az újságosbódék előtt, hogy hozzájussunk az *Irodalmi Újság* frissen megjelent szá-

mához, s versengve olvastuk Háy Gyula, Tardos Tibor, Novobáczky Sándor írásait. Nagy Imrét egyik napról a másikra visszavették a pártba, közlemény jelent meg Farkas Mihály letartóztatásáról. Október 13-án ünnepélyesen eltemették az 1950-ben meggyilkolt Sólyom Lászlót és tábornoktársait. Gerő Ernő párt- és kormányküldöttség élén Jugoszláviába utazott, hogy megbékítse Titót, akit nemrég még az „imperialisták láncos kutyájának” nevezett. Október 19-én Lengyelországban a börtönből nemrég szabadult Gomulka vette át a vezetést, a nyugati rádiók arról beszéltek, hogy Varsót szovjet csapatok vették körül, s velük szemben felvonultak a lengyel hadsereg egységei.

Az egyetemeken is forrongott minden. Október 16-án a szegedi tudományegyetemen megalakult a MEFESZ, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szövetsége. Addigra ugyanis kiderült, hogy az éveken keresztül monopóliumhelyzetet élvező ifjúsági szervezet, a DISZ (Dolgozó Ifjúság Szövetsége) alkalmatlan minden megújulásra. (Nagyon jellemző, hogy egyik vezetője pár hónappal később alezredesi rangban az értelmiség ellen irányuló megtorlások irányítója lett, engem is személyesen hallgatott ki és fenyegetett meg azzal, hogy gumibottal szétveri a talpamat.) Október 22-én egymást követték a diákgyűlések az ország egyetemlein és főiskoláin, s a budapesti műegyetem hallgatóinak éjszakába nyúló

gyűlésén megszületett a híres *Tizenhat pont*, amely néhány óra múlva a kirobbanó forradalom követeléseinek forrása lett. A bölcsészkaron ugyancsak voltak gyűlések, a közhangulatot azonban egyáltalán nem a szenvedélyek jellemezték, én inkább valami népünnepély jellegű vidámságra és várakozásra emlékszem. Ezt az oldottabb hangulatot az sem zavarta meg igazán, hogy mindig újabb hírek érkeztek a tervezett tüntetés engedélyezéséről, betiltásáról majd ismét engedélyezéséről. Közismert dolog, hogy a műegyetemi diákgyűlésen elhatározott demonstráció, amelyhez órákon belül valamennyi fővárosi egyetem és főiskola, sőt az Írószövetség is csatlakozott, eredetileg a veszélyeztetett lengyel átalakulások támogatása jegyében szerveződött. Mi is lázasan készítettük a transzparenszeket, a lányok lengyel és magyar kokárdákat csináltak, a DISZ-iroda egyszeriben a tüntetés szervezőbizottságának főhadiszállásává alakult át, s a kokárdák költségeire a Tanulmányi Osztálynak az a megszeppent vezetője utalt ki talán ezer forintot, aki korábban a sztálinizmus legodaadóbb híveként volt ismert, és mint az Államvédelmi Hatóság kihelyezett hivatalnoká működött. (Lám, akkor is voltak hirtelen megtérések, igaz, tüntetésünk jótékony szponzora 1957 januárjában már a bölcsészkarú vésztörvényszék vezetőjeként működött, persze ez a dupla fordulat sem tanulság nélkül való.)

Aztán kitódultunk a Petőfi-szobor elé, Sinkovits Imre szavalta a *Nemzeti dal*: a történelmi sorok hirtelen erőre kaptak, feltámadtak, mint fényüket veszített virágok a reggeli nap sugaraira. Megindult a menet, elöl haladtunk karszalagosan mi, szervezők, az első sorban a profeszszorok, közöttük a szomorkás tanulmányi osztályvezető gondterhelten skandálta: „Nem állunk meg félúton, sztálinizmus

pusztuljon!” (Lehet, inkább kérdőjelet tett a mondat után.) Ott volt Pais tanár úr, a hírneves nyelvész, akinek előadásait buzgón látogattam, pattogva beszélt: „Tudod! fiam! mikor voltam! Utoljára tüntetni!? 1905-ben! a báró Fejérváry-kormány ellen!”

A tömeg óriásira duzzadt, már nemcsak egyetemisták vonultak végig a Kossuth Lajos utcán, Tanács körúton, a Bajcsy-Zsilinszky úton csatlakoztak a munkából hazatérő járókelők. Nyitott ablakok mögül integettek az emberek, volt, aki zászlót lobogtatott. A Bem-szobor előtt Veres Péter, az Írószövetség elnöke beszélt, felolvas-ta a magyar írók *Tizenkét pontját*, aztán vonultunk a Parlament elé, hogy bizalmat szavazzunk Nagy Imrének. A mindaddig inkább vidám, szinte majálisszerű hangulat akkor kezdett komolyabbá válni. Nagy Imre hosszú ideig nem került elő, rövid beszéde eléggé szerencsétlenül sikerült, közben óvatos kezek eloltották a közvilágítást, a tömeg fáklyát gyújtott a *Szabad Nép* papirosából, megjelentek az első, középen lyukas zászlók, ezekből kivágták a gyűlölt Rákosi-címet. Teherautók jelentek meg, hozták a Budapest környéki munkásokat, fiatalokat.

Lassan elindultunk vissza, a Belvárosba. A rádiónál gyülekező tömeg követelte a *Tizenhat pont* nyilvánosságra hozatalát, lövéseket még nem lehetett hallani. Gerő elmondta a rádióban hírhedt beszédét, erről azonban akkor nem szereztem tudomást. Beszélték, hogy egy csapat tüntető ledöntötte a Sztálin-szobrot, maradványait pár nap múltán az Akácfa utcában láttam, lelkes kopácsolók dolgoztak rajta, igazi „sztálini műszak” kezdődött, mindenki szeretett volna emlékebe egy darabot. Állítólag a bajusza vagy a füle később nyugaton vagyonokat ért.

Hazafelé tartottam. Az a vidám hangulat, amely a tüntetés első óráira rányomta bé-

lyegét, és a nemzeti akaratnak az a magával ragadó ereje, amellyel az Országház előtt találkoztam, egyszerre valami fojtott szenvedélynek és izzó haragnak adta át helyét. Lövések hallatszottak a Múzeum-kert felől, teherautó robogott végig a Kossuth Lajos utcán, platóján összefogódzkodó emberek ütemesen kiáltották: „Ávós gyilkosok”! Valami elszabadult, valami felszakadt, Budapest utcáin vérben és lőporfüstben megjelent a forradalom: csak könyvekben olvastam ilyenről, nem éreztem örömet, inkább szorongást és megrendülést. Hazajutottam valahogy, a főváros egyik külső kerületében, Pestújhelyen laktam, csak három nap múlva, az egyetemi diákparlament hívó szavára mentem be egy alkalmi teherautó tetején a bölcsészkarra. Akkor már nem volt értelme, és nem is volt rá idő azon gondolkodni, hogy ami történt és történik, elkerülhető lett volna-e, s mit hoz a jövő. Forgatni kellett a stencilgépet, szövegezni a röpcédulát, tartani a telefonügyeletet. Az egyetemi ifjúság, az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság azt a programot támogatta, amelyet Nagy Imre nem is annyira meghirdetett, inkább képviselt. Ennél fogva az általunk készített röpcédulák és újságcikkek a fegyveres harc megszüntetését, a különböző társadalmi erők párbeszédét szorgalmazták: a kölcsönös önmérsékletet és a megegyezési készséget javasolták.

November 3-án egy barátommal együtt Győrbe utaztunk, hogy a diákbizottságot képviseljük Szigethy Attila nemzeti tanácsánál. Este érkezünk meg, csak a helybeli ifjúsági bizottsággal tudtuk felvenni a kapcsolatot. Másnap hajnalban Nagy Imre utolsó kormányzószózatára ébredtem a rádióból, viszontagságos napok után keveredtem haza. November közepétől január közepéig részt vettem a MEFESZ Országos Intézőbizottságának munkájában, 1957. január elején én voltam az

utolsó diákparlamentari ülés vezetője. Ekkor már nehéz volt bejutni az ülés színhelyére, a Szakszervezetek Országos Tanácsának székházába, az előcsarnokban kezüket duzzadt zsebükön (a fegyverrel) pihentető marcona emberek gyűréjén kellett áthatolni. Ez a diákparlamentari ülés még egyszer és utoljára kifejezte a magyar egyetemisták és főiskolások hűségét a leverett forradalom eszményei iránt. Másik lélekmozdító élmény a Magyar Írók Szövetségének 1956. december 28-ai közgyűléséhez fűződik: ezen én képviseltem az egyetemista szervezetet, ott ismertem meg személyesen Illyés Gyulát, Veres Pétert (a szövetség akkori elnökét), Déry Tibort és Tamási Áront, ez utóbbi fogalmazta meg az írószövetség *Gond és hitvallás* című kiáltványát, amely a magyar forradalomnak mintegy a búcsúszózata volt.

Visszatértem az egyetemi tanulmányokhoz, a történelemtől végül a tököli internálótáborban vettem búcsút, ahol két hónap vizsgálati fogság után négy hónapot töltöttem, összesen hat hónapig voltam le tartóztatásban 1959 novembere és 1960 májusa között. Szabadulásomat annak köszönhettem, hogy az ENSZ többszöri sürgető határozata következtében a Kádár-kormány megszüntette és feloszlatta az internálótáborokat. Még egy esztendő töltöttem rendőri felügyelet alatt, végül 1965 késő ősztől folytathattam irodalomtörténeti pályámat az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársaként.

Ez a szöveggyűjtemény – magam szívesebben „ezerkilencszázötvenhatos olvasókönyvnek” mondanám –, amelyet most kezébe vesz az 1956-os forradalom iránt érdeklődő erdélyi magyar, az ötven esztendeje kitört és lezajlott forradalomnak és szabadságharcnak állít emléket. Azokat a költői műveket, írói vallomásokat, naplójegyzeteket, publicisztikai írásokat

és írószövegségi dokumentumokat (például az 1956. december 28-ai közgyűlés jegyzőkönyvének néhány részletét) adja közre, amelyek tükrében a magyar forradalom és ennek utóélete, illetve emlékezete megismerhető. Szerepet kapnak itt Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, Kassák Lajos, Faludy György, Zelk Zoltán, Vas István, Benjámín László, Tamási Áron, Cs. Szabó László, Szabó Pál, Veres Péter, Déry Tibor, Örkény István és mások prózai, illetve publicisztikai írásai, Rónay György, Fábry Zoltán, a londoni emigrációban élt Szabó Zoltán naplójegyzetei, vagy éppen Kós Károlynak azok a feljegyzései, amelyeket a kolozsvári Korunk 2006-os évfolyamának első számából ismerhetett meg az olvasó. Valamennyi írás – költemény, elbeszélés, publicisztika, naplófeljegyzés – történelmi tanúságtétel és tanúvallomás

amellett, hogy a magyar irodalom – Magyarországon, Erdélyben, a Felvidéken vagy a nyugati világban – lelkesedéssel és személyes azonosulással állott a magyar forradalom és szabadságharc küzdelmei és ennek hősei, majd vértanúi mellé. Ahogy Illyés Gyula korszakos költői tanúvallomása: az *Egy mondat a zsarnokságról* magába sűrítette egy rettenetes időszak minden tapasztalatát, úgy ezek a szabadságról és a szabadság elvesztéséről: a zsarnokságról írott mondatok is magukba sűrítik a magyar történelem egy máig világító hatalmas eseményének tapasztalatait, örökségét, a jelenben is érvényes üzenetét. Ha nem vagyunk hűségesek ehhez az örökséghez, nemzeti történelmünkhöz, nemzeti létünkhöz, nemzeti identitásunkhoz vagyunk hűtlenek.

(A szabadságról és a zsarnokságról. Az ötvenhatos forradalom és a magyar irodalom, szerkesztette és a kísérő tanulmányokat írta: Pomogáts Béla, Pro Universitate Partium Alapítvány, Nagyvárad, 2006. Az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára megjelent kötet személyes hangvételű szerkesztői bevezetőjét közöljük.)